

YU ISSN 0350-185x

UDK 808

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ

XLVI

Уређивачки одбор:

*др Даринка Гортан-Премк, др Ирена Грицкат, др Милка Ивић,
др Павле Ивић, др Радослав Катичић, Блаже Конески, др Тине Логар,
др Александар Младеновић, др Асим Пецо, др Митар Пешикан,
др Живојин Станојчић, др Драго Ђупић, др Егон Фекеге*

Главни уредник:

МИЛКА ИВИЋ

БЕОГРАД

1990

АЛЕКСАНДАР МЛАДЕНОВИЋ
(Београд)

НЕКА ТЕКСТОЛОШКА ПИТАЊА „НАЧЕРТАНИЈА“ ИЛИЈЕ ГАРАШАНИНА

Познати спис Илије Гарашанина из 1844. године, о којем је реч у овом раду, научној јавности је близак по издању које је под насловом *Програм спољне политике Илије Гарашанина на концу 1844. год.* приредио Миленко Вукићевић почетком овога века.¹ У напомени под текстом уз ово своје издање М. Вукићевић, поред осталог, истиче: „[...] и предајем јавности овај програм [тј. начертаније] од речи до речи, онако, како га је написао сам његов аутор“ (321). Ове приређивачеве речи могу, али не морају, да се схвате искључиво тако као да је он у овом послу пошао од рукописа који потиче од Гарашанинове руке. Његова формулација: „како га је написао сам његов аутор“ не гарантује да се ради баш о Гарашаниновом аутографу текста који је Вукићевић издао, тј. омогућује да закључимо да је тај текст, истина, написао поменути аутор, али да рукописни примерак, који је послужио као основ овом издању, не мора потицати непосредно од самог Гарашанина већ и од нечије друге руке. Имајући пред собом један рукописни текст „Начертанија“ — о којем није пружио никакве ближе податке (!) — Вукићевићу је, као историчару, у првом плану био важан садржај документа који се нашао пред њим и њега је, његову садржину, желео „предати јавности“, и то, како он каже, „од речи до речи, онако, како га је написао сам његов аутор“. А чијом је руком тај текст био писан — то је детаљ који за Вукићевића није био од прворазредне важности. Да је то тако могло бити, показује нам и следећи податак из цитиране Вукићевићеве опаске под текстом: помињући „да на полеђини [рукописа] тога програма пише: „Увод по коме су даља дјејствија сљедовала““ (321–322), овај приређивач не каже ништа о томе да ли је ову напомену написала иста рука која је написала и претходни цео текст „Начертанија“. За овакав неакрибичан Вукићевићев однос према предлошку, чије је издање приредио за штампу, узроке можемо данас тражити не само у тајности која је изгледа обавезивала овога приређивача

¹ Уп. Дело, Београд, 1906, књ. 38, 321–336.

да ништа ближе не саопштава о самом том рукопису „Начертанија“,² већ и у ондашњој нашој едиционој пракси која се одликовала, бар код појединаца, ниским степеном критичности. То би, свакако, у нашим очима могло правдати овај Вукићевићев приређивачки поступак, али то нас истовремено не може и уверити да је он пред собом имао рукопис „Начертанија“ који је настао непосредно испод Гарашанинове руке.³

М. Вукићевић ништа не говори ни о азбуци којом је писано „Начертаније“ које је он издао, тако да нама остаје само да са сигурношћу претпоставимо да је тај текст био написан нашем нероформисаном ћирилицом каквом се средином XIX века и иначе писало и штампало у српској средини, а каквом је написан и Захов састав („план“), тј. текст овог програма који је, својом руком, до половине 1844. године написао Фрања Зах, званични представник пољске емиграције у Београду.⁴ Пошто је, међутим, текст који је издао М. Вукићевић засада једини „прави“ Гарашанинов, заправо једина верзија која би требало да буде најближа оригиналу (засада непостојећем Гарашаниновом аутографу), наша пажња према њему не сме попуштати — бар док се не пронађе, евентуално, Гарашанинов рукопис овога „Начертанија“ писан његовом руком. Због тога се морамо постарати веродостојност овога Вукићевићевог издања учинити што већом. Иако је, истина, историчарима у првом плану важна садржина одређеног текста — без обзира на филолошке појединости у њему које својом различитошћу не мењају смисао — ипак је од несумњивог значаја и чување саме језичке аутентичности одговарајућег текста који се издаје и проучава. Такав степен научности, у случају о којем је реч, постићи ће се приређивањем једног новог, критичког издања поменутог Вукићевићевог текста „Начертанија“.

На неопходност оваквог поступка наводи нас низ момената из Вукићевићевог издања овог Гарашаниновог текста. Ту су, пре свега, извесне језичке неправилности које се морају уклонити, као нпр.

а) Вукићевић има *по које главнима начелима* 321, Захов текст: *покоє главнимъ начелама* 75, а Страњаковић: *по којим главним начелима* 406, 75. Очигледно је да се Вукићевићева и Захова форма *по које* мора мењати.

б) Акузатив множине *предјеле* како доносе Вукићевић (323) и Зах (76) мора се такође мењати у номинатив множине *предјели* како је то учинио Страњаковић у другом (76) а не и у првом свом издању „На-

²Уп. Драг. Страњаковић, „Начертаније“ Илије Гарашанина, Гласник Историског друштва у Новом Саду, Сремски Карловци, 1931, књ. IV, св. 3 (у наслову стоји и „свеска 10“), 394.

³Сам Драг. Страњаковић, који се детаљно бави овим питањем, истиче да „је Вукићевић издао „Начертаније“ вероватно, или по оригиналу или по копији, коју је лично писао Илија Гарашанин“ (н. д., 394 — истакао А. М.).

⁴Уп. Драг. Страњаковић, *Како је постало Гарашаниново „Начертаније“*. — Споменик, Београд (Српска краљевска академија), 1939, књ. ХСI, други разред, књ. 70, стр. 65, 68, 69, 70, 71. Рукопис овог Заховог текста, који је Страњаковић издао у поменутом раду, налази се данас у Београду, у Архиву Србије (списи Илије Гарашанина, бр. 123). На све податке, којима се служим у овом раду, љубазно ми је указао проф. др Љубомир Дурковић-Јакшић, на чему му, и овога пута, срдачно захваљујем.

чертанија“ (407).

в) Вукићевићев придев у синтагми *српско-словенско царство* 324 највероватније није тако гласио у Гарашаниновом језику већ *српскославенско* како доноси Зах (77) и Страњаковић (408, 77), а какав је фонетизам и иначе тај придев имао у српском књижевном језику 40-их година XIX века.

С тим у вези је и Вукићевићева недоследност у именици и придеву: *Словена* 324, *Словенима* 324, 327, *словенског* 326, поред *Јужни Славени* 324, *Славене* 328, *славенских* 326 и сл. — која се свакако мора уједначинити у корист корена *слав-* како се редовно доноси у Заховом тексту.

г) Вукићевићево *њеза са Аустријом* 329 Страњаковић је с правом изменио у *него са Аустријом* 413, 85.

д) Вукићевић доноси у двоструком фонетском лику именицу: *књажевство* 331, *књажевства* 321, 332 (×2), поред *књажеводство* 325, 336, *књажевству* 325, *књажевствима* 325 и сл. — од којих је први (*књажевство*) свакако био ближи Гарашаниновом језику; уп. и придев: *књажевско* 331, 332.

ђ) Поред *вјероисповеданија* 335, Вукићевић има и *вероисповеданија* 333, што свакако овако недоследно (*вјер-* и *вер-*) није одликовало Гарашанинов језик којем је свакако рускословенски јекавизам био ближи мада је понегде могло доћи и до екавизирања, што показује слог *-ве-* у оба наведена случаја.

е) Синтагма *њена порекло* 336, коју је Вукићевић донео, мора се свакако мењати у *њино порекло* а не у *њина порекла* како то чини Страњаковић у свом другом издању „Начертанија“ (336), док ју је у свом првом издању овога текста (418) оставио непромењену. Ради се о Срему, Банату и Бачкој, дакле о „предјелима“ с којима Србија „у најпријатељскијем сојузу стоји“ и да су „[њино] порекло, језик вјера, [...] и обичаји једни и исти са српским у Србији“ 336.

ж) Очигледне штампарске грешке у Вукићевићевом издању: *мјеније* 330, *по декада* 328, *скончати* 332, *устројенија* 332, треба свакако исправити у *мненије*, *по некада*, *скопчати*, *устројенија*. Придев: *млогогодишњу* 336, *млогодишњем* 331 — ако је тако и могао чинити одлику Гарашаниновог говорног језика као хаплоглошка појава (изостављање једног од двају узастопно једнаких слогова) - у издању „Начертанија“ не би могао такав остати већ га треба донети с указивањем на испуштени слог: *млогогодишњу*, *млогогодишњем*.

Не завршавајући, наравно, овим списак примедби на Вукићевићево издање „Начертанија“, прећи ћемо на неколико опаски у вези са Страњаковићевим издањима овог Вукићевићевог текста.

з) Вукићевићев назив *Програм спољне политике Илије Гарашанина на концу 1844. год.* 322 Страњаковић — додајући главни наслов *Начертаније* 406 и *Гарашаниново начертаније* 75 — самостално допуњује и мења: *Програм спољне и националне политике Србије на концу 1844*

406 односно *Програм спољашње и националне политике Србије на концу 1844. године* 75.

и) Из Вукићевићевог издања „Начертанија“ многи примери су непотребно измењени у Страњаковићевим издањима овога истога текста. Тако Вукићевић доноси: *разчишљен план* 322 а Страњаковић: *размишљен план* 76 (у првом свом издању: *рашчишљен план* 407; ради се свакако о трпном придеву руског глагола *расчислитъ*, „прорачунати“ са значењем „прорачунат“), затим: *бурја* 322 — *бура* 407, 76; *за Србе* 323 — *за Србију* 408, 77; *Србли* 324 — *Срби* 79 (*Србли* 409); *Србаља* 331, 332 — *Срба* 87 (*Србаља* 414); *намјеренијама* 327 — *намеренијама* 82 (*намјеренијама* 411); *правителство* 325 — *правитељство* 409, 80; *сво тежјење* 327 — *сво* [!] *тежјење* 411, *све тежјење* 82; *презирањем* 328 — *презрењем* 83 (*презирањем* 411); *отечества* 329 — *отачества* 85 (*отечества* 413); *извршеније* 332 — *извршење* 88 (*извршеније* 415); *примјетити* 322 — *приметити* 76 (*примјетити* 407); *дјејствовати* 324 — *дејствовати* 78 (*дјејствовати* 408); *процветавати* 324 — *процветати* 78 (*процветавати* 409); *оће* 325 — *хоће* 409; 79; *желити* 327 — *желети* 411, 82; *не сљедује* 328 — *не сљедује* 84 (*не сљедује* 412); *преправити* 329 (*пре-* < *при-*) — *приправити* 412, 84; *сусретати* 329 — *сурести* 84 (*сусретати* 412); *народњег јединства* 333 — *народног јединства* 416, 89; *војене* 326 — *војне* 81 (*војене* 410); *таково* 323 — *таково* 77 (*таково* 407); *гди* 326 (×2) — *где* 80 (×2), *гди* 410 (×2) и сл.

ј) Поједине делове из Вукићевићевог издања Страњаковић није донео. Тако је, на пример, испустио читаву једну реченицу: *За овај план природи сходне српске политике нешто принети и приуговорити јест што ми овде желимо и кушамо* 322. Испустио је такође и поједине речи: *В. да је она још мала* 322 — *С. да је она мала* 407, 76; *В. уређена, праведна, крјепка и изображена* 336 — *С. уређена и изображена* 96 (*уређена, праведна, крјепка и изображена* 418).

Понекад је Страњаковић додавао неке речи којих у Вукићевићевом издању нема: *В. да у овом стању* 322 — *С. да она у овом стању* 75 (*да у овом стању* 407), *В. и цела мораће* 328 - *и цела, права држава постати, мораће* 83 (*и цела мораће* 412).

Једном је Страњаковић у свом другом издању „Начертанија“ сасвим променио смисао кад је Вукићевићево *као прстом* у реченици: При овом послу правителство би морало први корак у томе учинити с тим да изради и наименује једног трговачког агента у Дулцину, који ће оданде српском трговцу *као прстом* показати куд треба да иде 334 — изменио у *као простом* 90.

У неким детаљима важно је консултовати и поменути Захов рукопис да би се утврдила тачност текста. Тако Вукићевић доноси: *будући да су [Њино] порекло, језик, вјера, права и обичаји једни и исти са српским* у Србији 336. У Заховом рукопису место *права* стоји *нрави* 96 („нарав“, „природа“), што је вероватније да је било и у тексту који је Вукићевић имао пред собом, а што није добро прочитао. Сасвим је логично узети да Срби у Банату, Срему и Бачкој нису тада имали иста права као и Срби

у Србији, али да им је нарав, природа, била с њима врло слична или иста — што је несумњиво.

*

У закључном осврту на ово што је овде изнесено у вези с текстом „Начертанија“ треба рећи да се и после ове мале анализе потврђује напред поменута мисао о потреби приређивања једног критичког издања овог Гарашаниновог текста полазећи, наравно, од Вукићевићевог издања као основног. У том послу морао би се консултовати: а) Захов рукопис, б) оба Страњаковићева издања „Начертанија“, в) два рукописа „Гарашаниновог политичког програма на концу 1844“ која се чувају у Народној библиотеци Србије (Одељење посебних фондова, сигн. Р 343 IIIа и Р 163) и г) познати немачки и мађарски превод „Начертанија“ (уп. Д. Страњаковић, „Начертаније“ Илије Гарашанина, 393). Поред овога, морао би се добро проучити језик Гарашанинових писама, писаних његовом руком, и других таквих списа, ако их има. На тај начин би се добила — после једног детаљног филолошког приступа и одређене језичке реконструкције — верзија „Начертанија“ Илије Гарашанина, која би могла бити у великој мери блиска засад непостојећем оригиналном списку овога познатог српског политичара средином XIX века.

Београд, 1987.

Resumée

Aleksandar Mladenović

QUELQUES QUESTIONS SUR LE TEXTE DE NAČERTANJE D'ILIJAJA GARAŠANIN

Dans cet article l'auteur exprime le besoin d'une nouvelle édition de *Načertanije* de Garašanin. Bien sûr, le texte fondamental dans ce travail serait l'édition de Vukićević de ce texte, mais d'autres textes seront aussi consultés. A ces fins il faudra rechercher en détails la langue d'Ilija Garašanin dans les autographes qui proviennent de sa propre main.